

בס"ד תזריע - מצורע: האם אומרים בשבת ברכת מעין שבע במניין שברחוב

פתיחה

בעקבות הקורונה וסגירת בתי הכנסת, נוצר מצב שהרבה אנשים מתפללים ברחוב במניינים ארעיים. לפני שבועיים עסקנו בשאלה מה יעשה ציבור שפספס קריאת התורה (המאמר נמצא באתר). השבוע נעסוק בשאלה, האם אומרים ברכת מעין שבע במניין ארעי. כפי שנראה בהמשך, שאלה זו תלויה במחלוקת הפוסקים ובטעם שתיקנו חז"ל להגיד ברכת מעין שבע.

לפני הדיון בברכת מעין שבע, נעסוק בקצרה בקטע המקדים אותו - אמירת ויכולו. הגמרא בשבת (ק"ט ע"א) כותבת, שכל האומר ויכולו, כאילו נעשה שותף לקב"ה במעשה בראשית. **הריטב"א** (פסחים ק"ו ע"א) ועוד ראשונים גרסו בגמרא, שכל האומר ויכולו בערב שבת **מעיד** על הקב"ה שברא את העולם, בעקבות כך פסק השולחן ערוך שיש לאומרו בעמידה - ככל עדות.

א. בעקבות פסק השולחן ערוך חידש **הט"ז** (שם, ה), שאין לאומרה ביחידות, אלא בעדה שלמה של עשרה אנשים. לשיטתו אדם שלא היה שותף עם הציבור באמירת ויכולו, יכול לאומרו כקורא בתורה, אבל לא בתורת עדות, ובלשונו:

"אומרה מעומד. לפי שבזה אנו מעידים להקב"ה במעשה בראשית ודין העדים בעמידה וסיים הטור ואומרים אותו ביחד. ועל כן נראה לומר, דיחיד המתפלל אין חוזר לומר ויכולו, דאין עדות ליחיד, ועדה שלמה בעינן להעיד להקב"ה, דהיינו עשרה, ואם ירצה יחיד לאומרה לא יתכוון לשם עדות אלא כקורא בתורה, כך נראה לעניות דעתי."

המשנה ברורה (שם, יט) הוסיף, שעל אף שנכון לאומרו בעשרה, במקרה שלא אמר את ויכולו בציבור (כגון שאיחר ולא מצא עשרה אנשים שיאמרו איתו), מכל מקום טוב לאומרו בשניים, שהרי עדות בבית דין נאמרת בשניים, אך ביחיד אין לאומרו כלל וכדברי הט"ז.

ב. **החזון איש** (או"ח לח, י) חלק על הט"ז, וסבר שאין עיקר הטעם משום עדות, אלא משני טעמים אחרים שהביאו הראשונים (להוציא ידי חובה מי שאינו יודע להתפלל, או משום יום טוב שחל בשבת שלא אומרים ויכולו בתפילה). משום כך נקט שמותר לאומרו אפילו ביחיד, וכן לאומרו בשישיבה. **הרב אשר וייס** (ויכולו תשס"ט) צידד בשיטה זו, שהרי וודאי שאין כאן צורך בעדות של ממש וכל גדריה.

הטעם לברכת מעין שבע

לאחר בירור מחלוקת האחרונים בשאלת מספר האנשים וטעם אמירת ויכולו, נראה את המחלוקת בטעם אמירת ברכת מעין שבע. למעשה בשאלה זו נחלקו הבבלי, הירושלמי והקבלה:

א. **בתלמוד הבבלי** במסכת שבת (כ"ד ע"ב) מובא, שתיקנו לומר את ברכת מעין שבע בגלל הסכנה. כלומר, בעבר היו מתפללים בשבת מחוץ לעיר, וחששו שמא חלק מהאנשים יתעכבו בתפילתם ויחזרו לבד לביתם ויסתכנו. משום כך הוסיפו את ברכת מעין שבע לאחר התפילה, כדי ששאר האנשים יספיקו לסיים את התפילה וכולם יחזרו ביחד, ובלשון **הרמב"ם** (תפילה ט, יא):

"בילי שבתות, חוזר שליח הציבור אחר שמתפלל בלחש עם הציבור, ומתפלל בקול רם ברכה אחת מעין שבע. ולמה תקנו חכמים זה? מפני שרוב העם באין להתפלל ערבית בילי שבתות, ויהיה שם מי שנתאחר לבא ולא השלים תפלתו וישאר לבדו ויבא לידי סכנה, לפיכך חוזר שליח ציבור ומתפלל כדי שיתעכבו כל העם עד שישלים המתאחר ויציא עמהם."

מדוע אם כן, ביום חול לא אומרים תפילה זו? **רש"י** (ד"ה) ביאר, שבמהלך השבוע בגלל העבודה היו מתפללים ערבית בבית, ולכן הטעם של סכנה לא שייך. אם כך לכאורה, בזמן הזה גם בשבת אין טעם באמירה, שהרי מתפללים בעיר ואין חשש לסכנה וכמו ביום חול! למרות זאת למעשה כתבו הראשונים (ריטב"א, מאירי ועוד), שמכיוון שתיקנו חז"ל - התקנה לא זזה ממקומה.

ב. **בתלמוד הירושלמי** במסכת ברכות (ח, א) מובאת דעה, שברכת מעין שבע מהווה תחליף לקידוש בשבת במקום שאין יין. בעבר (ובחלק מהמקומות גם בזמן הזה), היו נוהגים לערוך קידוש בבית הכנסת כדי להוציא את האורחים ידי חובה (פסחים ק"א ע"א). כאשר לא היה יין לעשות עליו קידוש, היו אומרים 'ויכולו' וברכת מעין שבע כתחליף.

ג. **בקבלה**, בנוסף לטעם שעל פי הפשט, מובא הסבר נוסף (שהוא העיקרי לשיטתם) לאמירת ברכת מעין שבע. על פי הפשט, חזרת הש"ץ נועדה להוציא את מי שאינו יודע להתפלל וכפי שכותבת הגמרא בראש השנה (ועיין ברא"ש מגילה ג, ז). לעומת זאת על פי הקבלה, מעלתה של חזרת הש"ץ גבוהה יותר מהתפילה בלחש, ושתייהן חובה בכל עניין.

ביום חול אין אפשרות לומר חזרת הש"ץ בערבית, מכיוון שאין 'כוח' להעלות את הדינים. בשבת לעומת זאת זה ניתן בגלל קדושתה, ומשום כך תוקנה ברכת מעין שבע, כתחליף לחזרת הש"ץ, וכפי שכתב **הבן איש חי** (וירא, י) בעקבות האר"י. **כף החיים** (רסח, לט) מסביר, שמשום כך יש חובה לעמוד בברכת מעין שבע, כפי שמעיקר הדין יש לעשות גם בחזרת הש"ץ, ובלשונו:

"ברכת מעין שבע נתקנה כנגד המזיקים, שבת הכנסת שלהם היו בשדות, אבל ידוע שכל דברי חז"ל הם על פי הסוד ויש בהם סודות עמוקים, ואף על פי כן מלבישים אותם בדרך פשט. והרב ז"ל (= האר"י) בשער הכוונות דף ע' ע"ב נתן טעם בסוד לברכת מעין שבע, והיא כמו חזרת העמידה יעוין שם."

עוד הוסיף כף החיים (שם), שמשום כך ברכת מעין שבע מקבילה לברכות שבתפילה, והיא חזרה עליהן: מגן אבות בדברו כנגד מגן אברהם. מחיה מתים במאמרו כנגד מחיה המתים. הא-ל הקדוש שאין כמוהו כנגד הא-ל הקדוש. המניח לעמו כנגד רצה נא במנוחתנו. לפנינו נעבוד ביראה כנגד רצה שהוא עבודה. ונודה לשמו כנגד מודים. לאדון השלום כנגד שים שלום.

נפקא מינות

בין לטעם על פי הפשט ובין לטעם על פי הקבלה, אדם המתפלל ביחיד לא צריך להגיד את ברכת מעין שבע. על פי הפשט כי אדם המתפלל לבד לא צריך לעכב את התפילה בשביל לחכות לאנשים נוספים. לפי הקבלה, כי חזרת הש"ץ נאמרת רק בציבור. מכל מקום הוסיף **הרמ"א** (רסח, נ), שיחיד אם רוצה יכול לאומרה ללא חתימה.

למרות המכנה המשותף בין הפשט לבין הקבלה שאין אמירת הברכה ביחיד, מכל מקום יש מספר נפקא מינות בין השיטות:

א. **מעין שבע ביום טוב:** בגמרא בשבת (שם) מובא, שביום טוב אין להגיד ברכת מעין שבע. **הר"ן** (בחיידושים המיוחדים כד ע"ב) הסביר, שביום טוב מוגנים מהמזיקים, ולכן אין טעם לאומרה. כמו כן על בסיס טעם זה פסק **השולחן ערוך** (תפז, א) בעקבות **הטור**, שאם ערב פסח חל בשבת, למרות שאמורים להגיד את הברכה בגלל שבת, אין לאומרה כי פסח הוא ליל שימורים שמוגן מהמזיקים¹. לעומת זאת, הפוסקים על דרך הקבלה וביניהם **הרש"ש**, **כף החיים** ו**הרב אליהו** כתבו, שמכיוון שברכה זו היא חזרת הש"ץ כפי שראינו לעיל, אין זה משנה שאין מזיקים בימים טובים ובפסח - בכל מקום שמתפללים בציבור יש לאומרה. לפי שיטתם אם כן יש לכרוע בתחילת מעין שבע ובסופה, כשם שבשמונה עשרה כורעים תחילה וסוף.

ב. **ברכה במניין לא קבוע:** השלכה נוספת למחלוקת בין הקבלה לפשט, תהיה בשאלה האם אומרים מעין שבע במניין לא קבוע, וכפי שקורה במהלך הקורונה. **השולחן ערוך** (רסח, י) פסק בעקבות המהר"י אבוב, שאין לומר מעין שבע בבית אבלים, מכיוון שתיקנו לומר מעין שבע רק בבית כנסת קבוע, ובלשונו של **ערוך השולחן** (רסח, יז):

"וכן יחיד המתפלל שלא בציבור, אין לו לומר ברכה זו. וכן לא נתקנה בציבור אלא בבית הכנסת, בית המדרש קבוע או מניין קבוע, אבל כשמתפללים שם באקראי כמו בבית חתנים או בבית אבלים או סיבה אחרת אין אומרים אותה כלל."

לעומת זאת לפי הקבלה, בכל עניין יש לומר מעין שבע, וכפי שאומרים חזרת הש"ץ בכל מניין גם אם הוא עראי. למרות שלהלכה לא פוסקים כדעת הקבלה, ואין אומרים מעין שבע במניין לא קבוע, בכל זאת בירושלים, בה הנהיג הרש"ש לומר מעין שבע בכל עניין - פסק **הרב פרנק** (הר צבי א, קנב) שגם לפי ההולכים על דרך הפשט יאמרו מעין שבע, וכן פסק **בילקוט יוסף** (רסו, כ).

בית כנסת קבוע

אם כן למעשה כפי שראינו, רק בירושלים אומרים מעין שבע במניין לא קבוע. אמנם בעקבות הקורונה יש לא מעט אנשים המתפללים זה זמן רב ברחוב, ודנו הפוסקים בשאלה מה נחשב מניין קבוע המאפשר להגיד ברכת מעין שבע:

א. **ערוך השולחן** (שם) פסק בעקבות **הכנסת הגדולה** (שם), שמניין קבוע הוא מניין שיש בו ספר תורה, ורק בו אפשר לומר ברכת מעין שבע. ב. **האגרות משה** (או"ח ד, טו) חלק, וכתב שהסברא להצריך ספר תורה לא ברורה. משום כך פסק, שכל מקום שמתפללים בו מספר ימים, נחשב בית כנסת קבוע ואפשר להגיד בו ברכת מעין שבע, וכן פסק **המנחת יצחק** (י, כא).

למעשה נראה שאפשר לסמוך על הסוברים, שמספיק מניין המתפלל כמה ימים אפילו ללא ספר תורה על מנת לומר ברכת מעין שבע. ראשית, כפי שראינו לדעת המקובלים בכל עניין יש לומר מעין שבע. שנית, יש שכתבו שלא אומרים את ברכת מעין שבע במניין לא קבוע, אך ורק כאשר מדובר ביחידים שפרשו מהציבור, אך אין זה המצב כרגע בעקבות הקורונה.

השלמת התפילה

לשאלת מעמדה של ברכת מעין שבע, ישנה השלכה נוספת. הגמרא במסכת ברכות (כו ע"א) פוסקת, שאדם שביטל תפילה בטעות או באונס, יכול להתפלל תשלומין בתפילה הבאה, כגון להתפלל פעמיים מנחה במקום תפילת שחרית שדילג. גם אדם שביטל תפילה של יום חול יכול להשלימה בשבת, למרות שבשבת מתפללים תפילה אחרת.

האם במקום להתפלל פעמיים, אפשר להקשיב לחזרת הש"ץ ולצאת ידי חובת תשלומין באמירתו? **הברכי יוסף** (שם, א) כתב שאפשר, שהרי בסימן קכד פסק **השולחן ערוך** שאדם ששכח יעלה יבוא יכול להקשיב לחזרת הש"ץ ויוצא ידי חובה, אם כן הוא הדין כאן. **המשנה ברורה** (קח, ד) חלק וכתב שרק הש"ץ יוצא ידי חובת תשלומין בתפילתו אך לא שאר המתפללים.

השלמה במעין שבע

האם אפשר לצאת ידי חובת תפילת תשלומין, בתפילת מעין שבע של ערבית?

א. **הטור** (שם) ו**הראב"ן** (מנהיג שבת י') כתבו, שמכיוון שברכת מעין שבע היא רק 'מעין' שבע, ולא אומרים את כל הברכות כמו בחזרת הש"ץ רגילה – לכן אי אפשר לצאת בה ידי חובה. כמו כן יש להוסיף, שמכיוון שראינו שלפי הפשט הטעם של ברכת שבע נתקנה מפני המזיקים והיא אינה חזרת הש"ץ – לכן אי אפשר לצאת ידי חובת תפילת תשלומין בברכה זו.

א. דעה חולקת מובאת בטור (קח) בשמו של **רב נטרוני גאון** שפסק, שאדם שביטל תפילת מנחה ביום שישי-יכול להשלים את תפילתו בתפילת מעין שבע, וכן פסק **השולחן ערוך** (רסח, ג). מדוע? הרי לכאורה צודק הטור שאין זו חזרת הש"ץ מלאה? הבית יוסף תירץ, שמכיוון שתפילת ערבית רשות - הקלו בה, ובלשונו:

"כתב רב עמרם טעה ולא הזכיר של שבת בערבית וכו', ותימה הוא וכו'. אין ספק שיש לתמוה על דברי הגאונים האלה כמו שתמה רבינו, אך יש לומר שטעם הגאונים האלו דכיוון דתפילת ערבית רשות לא חמירא כשאר תפלות, וכן נראה מדברי סמ"ג שהביא דברי הגאונים האלו שטעמם משום דתפלת ערבית רשות."

המשנה ברורה (רסח, כג) הוסיף, שמכיוון שכפי שראינו יש הסוברים שאי אפשר לצאת ידי חובה בברכת מעין שבע, לכתחילה יש לחזור שוב פעם על תפילת ערבית, וכך לצאת ידי חובת תפילת התשלומין. מכל מקום בדיעבד, מי שלא הספיק להתפלל ושמע ברכת מעין שבע - יכול לסמוך על פסק **השולחן ערוך** ולא לחזור על התפילה, וכן פסק **הילקוט יוסף** (רסו, כד, ועיין הערה²)

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...

¹ טעם נוסף הביא **רבינו מנוח**, שביום טוב כמו ביום חול, לא היו מגיעים הרבה אנשים לתפילת ערבית, לכן לא היה צורך לעכב את התפילה כדי שכולם יסיימו. יש להוסיף, שגם על פי הטעם שראינו לעיל בדברי הירושלמי, שאמרו את הברכה כתחליף לקידוש, כתב **הצפנת פענח** (רמב"ם שם), שאין להגיד את ברכת מעין שבע בפסח שחל בשבת, מכיוון שלכולם יש יין לארבע כוסות וכפי שכותבת הגמרא בפסחים.

² לא ברור לי מדוע אפשר לשיטתם לצאת ידי חובה אם תפילת מעין שבע אינה חזרת הש"ץ, אלא רק תוקנה מפני המזיקים.

³ **מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה?** tora2338@gmail.com